

KRÁTKY VSTUP DO CHÁPANIA PODSTATY A HYPOSTÁZY V TRIADOLÓGII SVÄTÉHO VASIĽA VELKÉHO

Pavol KOCHAN

Pravoslávna bohoslovecké fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

ÚVOD

Problematika chápania rozdielu a vzťahu teologických výrazov podstata a hypostáza, ktoré prijali a definovali svätí otcovia I. všeobecného snemu, je základnou témou, ktorá otvára vstup do teologického úsilia všetkých všeobecných snemov v prvom tisícročí kresťanstva. Zároveň ide o základnú otázku pre vyjadrenie celého učenia Cirkvi, na ktorom stojí a padá soteriologický význam Božieho zjavenia pre človeka. Jedným z dôležitých cirkevných spisovateľov, ktorí sa venovali triadologickej téme a ktorí rozvinuli túto tému v postsniecejskom období v štvrtom storočí, bol svätý Vasiľ Veľký. Okrem takých významných diel, ako sú *O Svätom Duchu* a *Proti Eunomiovi*, dôležitú časť teologických myšlienok nachádzame aj v jeho listoch. Pre nami sledovanú tému považujeme za podstatný text Listu 38, v ktorom približuje svojmu bratovi Gregorovi rozdiel chápania výrazov *podstata* a *hypostáza*, ako aj ich obsah a vzájomný vzťah.

PRVÉ TRI STOROČIA KREŠŤANSTVA

Učenie o Svätej Trojici sa začalo v cirkevnom prostredí formovať približne od 3. storočia. Bolo to viac-menej z dôvodu nabúrania cirkevného učenia predávaného ústnou aj písomnou tradíciou o trojičnosti jedného Boha, t. j. keď sa začali objavovať jednotlivé tvrdenia a popierania rovnosti Božstva u Isusa Christa ako Božieho Syna a Svätého Ducha. Viera v Božstvo Christa a Svätého Ducha je potvrdené na mnohých miestach Svätého Písma. Prví kresťania nemali dôvody pochybovania o pravosti týchto myšlienok. Kresťanská vierouka sa v čase apoštolských otcov niesla v duchu soteriológie (učenie o spásе). Nevideli zmysel chápania viery cez racio alebo rozum, ale cez prežívanie ponúkanej spásy. Táto premena stvoreného, skúsenosť s Božím, prežívanie zbožšťujúcej sily Ducha, znamenali "dotýkanie sa" Christa podľa príkladu apoštola Tomáša. Christos, ktorý vstal z mŕtvych, bol reálne prítomný v Cirkvi a každý kresťan, ktorý prežíval realitu svojho premenenia, mohol povedať: "Pán môj a Boh môj." [4]

Prvé pokušenia poznania sa objavili pomerne skoro na rovnaký spôsob, ako to vidíme v biblickom pokušení Adama a Evy. Prví ľudia v raji žili v Božej blízkosti a ich poznanie Boha bolo na základe skúsenosti, preto nebolo potrebné, aby Boha zmenili na predmet poznania cestou rozumu, pretože poznanie predpokladá oddelenie a posudzovanie medzi tým, ktorý poznáva a tým, čo je predmetom poznávania. Pokušenie poznania vstúpilo cez diabla: "V ten deň, keď okúsate z plodu, otvoria sa vám oči, stanete sa bohmi a poznáte, čo je dobré a čo zlé." Kresťanstvo sa vo vtedajšom svete rozšírilo v duchu helenizmu, ktorý všetko podroboval posudzovaniu a skúmaniu. Svetoví mudrci sa rúhali voči kresťanstvu, o ktorom tvrdili, že je to viera nevzdelaných a prostých. Kresťanská kázeň však pritiahla aj vzdelaných ľudí a tí začali obhajovať vieru pred svetom spôsobom dialógu s týmito mudrcami. Prví z nich boli apologéti ako predchodcovia katechetických škôl. Po nich nastúpili predstavitelia škôl, z ktorých v popredí stáli Kliment Alexandrijský a Origenes. Títo spisovatelia sa snažili premosť vieru a poznanie, čo dalo základ skutočnosti, že duchovná skúsenosť bola podrobená súdu rozumu a pravda viery sa stala predmetom skúmania. Tu vstupuje opäť pokušiteľ a viera, ktorá bola u prvých apologétov predmetom potvrdenia v textoch Svätého Písma cez apoštolskú tradíciu, bola podrobená vyrovnaníu sa svetskej múdrosti, ktorá vylúčila čistotu a nemeniteľnosť učenia Ducha. [5]

Prvá skutočná pravda, ktorá bola podrobená skúmaniu a pochybnostiam, bola pravda o Božstve Lóga. Heléni, pre ktorých Boh je nadpozemský a nemá nijaký vzťah so svetom, nepripúšťali myšlienku vteleného Boha a jeho pôsobenie vo svete bolo nemysliteľné. Platón sa pokúsil premosť tento vzťah Boha a sveta vytvorením druhého boha, ktorý je stvorený zo strany prvého a pripísal mu vlastnosti stvoriteľa (demiurgu). Nadpozemský Boh zostal nedostupný vo svete ideí. Filón sa pokúsil vtesnať ideu nadpozemského Boha do súladu s biblickým chápaním Boha. Vytvoril však myšlienku neosobného vzťahu Boha a sveta tvrdiac, že Boh pôsobí cez prostredníkov, z ktorých najvyšší je Logos. Rovnaké názory vidíme aj v neoplatonizme a v gnostických smeroch. Pre Plutarcha bol Boh nadpozemské bytie a do vzťahu so svetom vstupuje cez bytosti, ktoré sú medzi nimi: Logos, iní bohovia a démoni. Gnostici tieto bytosti nazývali eónmi. [5]

Tieto myšlienky ďalších bytostí medzi Bohom a svetom sa stali nosnými pre vznik učení, ktoré znižovali úctu Loga. Vznikla myšlienka podriadenia Syna Otcovi (subordinatio), kam spadajú myšlienky niektorých apologétov a Origena. Avšak nedošlo k odsúdeniu niektorých z nich vzhľadom k faktu, že v tom čase ešte neexistovala ucelená teologická terminológia, ktorá by jasne vyjadrovala vzťah Syna k Otcovi, preto ich myšlienky väčšinou boli vnímané z pohľadu kozmológie, kde Syn vystupuje v úlohe nástroja stvorenia. Odklon v rovnosti

Syna a Otca vo vyššie načrtnutom pohľade cez helenizmus rozvil Ários a jeho nasledovníci Aetios a Evnomios. Títo heretici popierali večné bytie Loga z Otca a vnímali ho ako rodeného v čase pre potrebu stvorenia ostatného. [4.]

Ani judaizmus nebol naklonený trojičnosti Boha, pretože Boha vnímal ako jednobozstvo a trojičnosť znamenala upieranie prvopočiatčnosti Otcovi. (To vidíme v Jn 5,18, kde sa zákonníci a farizeji rozhodli zabiť Christa, pretože Boha nazval svojím Otcom, teda staval seba rovnému Otcovi.). Pod vplyvom judaizmu a helenizmu tak došlo k podceneniu Syna. Už pred Áriom sa objavujú dva smery pod spoločným pomenovaním ako monarchizmus: modalizmus, ktorý vnímal pomenovania Otec, Syna a Svätý Duch ako spôsob prejavu jedného Boha vo svete podľa potreby, a adopcionizmus, ktorý vnímal Syna ako Božiu silu, ktorá sa objavila v osobe Christa v zmysle etickej a morálnej dokonalosti, preto bol adoptovaný za Božieho Syna. [5] Judaizmus a helenizmus, ktoré vniesli svojím uvažovaním nové vznikajúce herézy sa stali z tohto pohľadu pre Cirkev danajským darom. Bol to dôvod, prečo svätý Atanáz Alexandrijský (Veľký) a po ňom kappadockí otcovia odkryli skutočné heretické učenie ariánstva a rozvinuli teologickú terminológiu obsiahnutú v triadologickom učení Cirkvi prvého a druhého všeobecného snemu. Pochopiteľne otázka Božstva Svätého Ducha sa objavila ako dôsledok ariánskeho učenia o jedinom nestvorenom Otcovi a ostatných stvorených Osobách. [4]

Vyjadrená snemová svätootcovská triadológia je obsiahnutá v texte niceo-carhradskom symbolu viery, ktorý je v neporušenosti dodnes zachovaný iba v pravoslávnej Cirkvi.

OUSIA A YPOSTASIS U SVÄTÉHO VASIĽA VEĽKÉHO

Ako sme už uviedli, veľká časť myšlienok sväté Vasiľa Veľkého je obsiahnutá v jeho listoch. V otázke vzťahu, či rozdielu podstaty (alebo prirodzenosti) a osoby uvádza príklad na človeku, čo vysvetľuje v spomínanom liste adresovanom jeho bratovi Gregorovi (Nysskému) z obavy, aby Gregor, ako mnohí iní v tom čase, nezamenil si význam a rozdiel slov *podstata* a *hypostáza*. Tému začína diskusiou o tom, čo je možné nazvať neurčitými a určitými podstatnými menami. Pri pripísaní k množstvu predmetov má neurčité podstatné meno všeobecný význam a označuje niečo neurčité a neohraničené: *„Niektoré pomenovania používané pre väčší počet vecí, ktorých počet môže byť rôzny a odlišný, majú určitý všeobecný význam. Takým je napríklad pomenovanie „človek“. Pretože ten, kto toto slovo vyslovil a označil týmto pomenovaním všeobecnú podstatu, nedefinoval týmto výrokom jednu osobu označenú týmto pomenovaním, pretože Peter už nie je človekom, ako je Andrej, Ján alebo Jakub. Preto zhodnosť označených, ktorá sa rovnako rozširuje na všetky osoby pod rovnakým pomenovaním, potrebuje rozlíšenie,*

prostredníctvom ktorého nepoznávame človeka všeobecne, ale konkrétneho Petra alebo Jána." [2] Túto „všeobecnú vec“ chápe Vasiľ ako podstatu. Slovo človek je napríklad nejednoznačné a neurčité. Neznamená to konkrétneho človeka alebo jednotlivca, ale ľudskú podstatu (prirodzenosť), ktorú majú všetci ľudia spoločnú. Jednoznačné podstatné meno stojí v opaku - nenaznačuje niečo všeobecné, ale niečo obmedzené, konkrétne a ohraničené. Túto „konkrétne vec“ chápe svätý Vasiľ ako hypostázu alebo osobu. Napríklad meno „Peter“ sa nevzťahuje na spoločnú podstatu, ktorú má s Pavlom (alebo iným človekom), ale na konkrétneho jednotlivca, ktorého je možné od iných odlišovať určitými vlastnosťami. Podstata v skutočnosti odkazuje na to, o čom sa uvažuje, a človek na koho. Oba dva sú odlišné pojmy. Napriek takému ostrému rozlišovaniu sú však osoba a podstata úzko prepojené. [3]

Svätý Vasiľ rozvádza príklad ešte hlbšie a jasnejšie, keď poukazuje na jedinečné v osobe a spoločné pre všetkých. Vysvetľuje, že ak vezmeme do úvahy viacerých (konkrétne uvádza Pavla, Siluána a Timoteja), je nevyhnutné definovať chápanie podstaty, t. j. spoločné, pretože nikto nepodá iný popis podstaty u Pavla, iný u Siluána a ďalší u Timoteja. S tými istými pomenovaniami podstaty (človečenstva) Pavla popisujeme aj ostatných, resp. opísaná podstata Pavla je totožná s opísaním podstaty u Siluána aj u Timoteja, pretože tieto opísané podstaty sú navzájom konzistentné. Ak by sme uvažovali o rozdielnom jedného od druhého, potom popis, ktorý vedie k poznaniu jedného nebude vo všetkom pripomínať popis u druhého, aj keď existuje spoločné medzi nimi v niektorých znakoch. Z tohto sv. Vasiľ usudzuje, že to, čo je správne (konkrétne) pomenované, označuje sa pomenovaním hypostáza. Pri vyslovení výrazu „človek“, rečník vniesol do ucha poslucháčovi širšiu myšlienku, v ktorej označil niečo všeobecné, ale nepopísal tomu priliehajúci konkrétny a správne (presne) definovaný objekt. Avšak rečník, ktorý vyslovil meno „Pavol“, neopísal len konkrétnu osobu, ale v jej presnom pomenovaní vyjadril aj jej priliehajúcu podstatu (prirodzenosť). [2]

S takýmto príkladom chápania rozdielu medzi pomenovaním človek a osoba pokračuje, resp. prenáša sv. Vasiľ aj na chápanie rozdielu podstaty a osoby v trinitárnej rovine: *„Preto, ako chápanie si získal o rozdiely medzi podstatou a hypostázou, prenes ho do Božích dogiem, aby si nezhrešil. Akú predstavu máš o Otcovho bytí (lebo duša sa nemôže utvrdzovať jedinou myšlienkou, súc presvedčená, že táto podstata je vyššia každého myslenia), to isté si predstavuj o Synovi, aj o Duchu Svätom. Pojem nestvorený a nepochopiteľný je rovnaký pri uvažovaní o Otcovi, Synovi aj Svätom Duchu. Jeden nie je nepochopiteľný a nestvorený viac a ani druhý menej. Ale keď je v Trojici potrebné vytvoriť nezliatne rozlíšenie podľa charakteristických znakov, potom k definovaniu odlišiteľného nepoužijeme všeobecne predstavené, ako je napríklad*

nestvorenosť a akýmkoľvek spôsobom nepochopiteľnosť alebo niečo tomu podobné, ale budeme hľadať jediné, čím sa chápanie o Každom jasne a neomylné odlišuje od spoločného.“ [2]

Sv. Vasiľ ďalej rozvádza výklad svojich myšlienok na príklade pôsobenia Svätého Ducha. Každé blaho k nám prichádza a vylieva sa od toho istého Ducha, ako to popisuje svätý apoštol Pavol: *„Ale toto všetko pôsobí jeden a ten istý Duch, ktorý rozdeľuje každému, ako chce.“* [1 Kor 12, 11] Hneď však dodáva, že vylievajúc blahá Svätého Ducha na tých, ktorí sú toho hodní, veríme, že jednorodený Boh je Vládcom a Príčinou darovaných bláh odkrývaných v nás pôsobením Svätého Ducha: *„Všetko povstalo skrze neho... [Jn 1, 3] je pred všetkým a všetko v ňom spočíva.“* [Kol 1, 17] Ak uvažujeme teda, že jednou Mocou všetko povstalo z nebytia v bytie, ale sama nie je počiatkom, je nejaká nezrozená a bezpočiatočná existujúca Sila, ktorá je Príčinou príčin každého bytia. Od Otca je Syn, ktorým všetko získalo bytie a s ktorým neodlučiteľne je predstavený aj Svätý Duch. Nie je možné myslieť na Syna, ktorý nie je ožiarený Duchom. Ak Svätý Duch, od ktorého je vylievané každé blaho na stvorenie, zjednotený so Synom, s ktorým neoddeliteľne je predkladaný poznaniu, má bytie závislé na Príčine – Otcovi, od ktorého aj vychádza, potom jeho charakteristickým znakom vyjadrujúcim Jeho hypostázu vlastnosť je *Ten, ktorý je po Synovi, so Synom je poznávaný a od Otca má bytie*. Syn ako *Ten, ktorý Sám a spolu so Sebou dáva poznávať Ducha*, ktorý vychádza od Otca, je *jediný, ktorý ako jednorodený zažiaril od nezrozeného Svetla* (rozumej zrodenie Svetla od Svetla), podľa osobitných svojich vlastností nemá nič spoločného s Otcom a Svätým Duchom, ale sám jediný je poznávaný podľa vyjadrených znakov. A *Ten Boh, ktorý je nad všetkým* ako jediný má jedinečný znak svojej Hypostázy, že je *Otcom, ktorého bytie nie je od žiadnej príčiny* a podľa tento osobitej vlastnosti je poznávaný. [2] Svätý Vasiľ tak spomedzi všetkých jedinečných vlastností vyvodzuje tri základné hypostatické vlastnosti Osôb Svätej Trojice: Otec nemá inú príčinu (počiatok) mimo Seba, Syn je (vo večnosti) zrodený Otcom a Svätý Duch vychádza od Otca. Čo sa týka pomenovania vlastností, ako sú nekonečnosť, nepoznatelnosť, nestvorenosť, nepojateľnosť, potom nie je žiadny rozdiel v životodarnej podstate, myslíme teda Otca, Syna a Svätého Ducha, ale vidíme v nich nepretržité a nerozdeliteľné spolužitie (spoločenstvo).

K tejto problematike sa vracia aj v Liste 214, v ktorom triadológia síce nie je pre sv. Vasiľa najdôležitejšou témou, no vysvetľuje, ako sú tri Hypostázy jedným Bohom, čím podáva doplnenie k svojim skorším myšlienkam. Ak Otec, Syn a Svätý Duch sú rozdielne a jedinečné hypostázy, jednota Božstva nie je jednotou Osoby, ale podstaty. Vo svojom bytí sú natoľko zjednotení, že medzi nimi neexistuje akýkoľvek priestor alebo čas, ktorý by ich od seba navzájom oddelil.

Ak niekto spomenie Svätého Ducha, dotýka sa zároveň aj Otca a Syna, pretože Otcov je Duch a patrí Synovi. Alebo kto prijal Otca a Ducha, prijal aj Syna, pretože Syn nemôže byť oddelený od Toho, ktorý je jeho príčinou a od vlastného Ducha. Jednota medzi hypostázami je teda taká, že ak vnímame, spoznávame alebo prijímame ktorúkoľvek osobu, zároveň sú vnímané, spoznávané alebo prijímané aj ďalšie dve osoby. [3], [1] Podstata teda nemôže existovať bez hypostázy. Potrebuje niečo, čo bude "stáť pod" ním. To však neznamená, že hypostáza je podstata, ale skôr je to jedinečná a konkrétna existencia podstaty, ktorá je „ohraničiteľná“ a bližšie poznateľná podľa určitých vlastností. [3], [1]

SUMMARY

Saint Basil the Great sheds an important light on the trinitarian issue of distinguishing between hypostasis and ousia, based on the definition of what it means to be common and what it means to be unique. By way of example, the difference between the words "man" and a particular name (Paul, Peter..) presents a characteristic of the nature that is common and relates to a common Deity, and a characteristic of a person that is defined by unique qualities different from others. The Father, the Son and the Holy Spirit are different and unique hypostases, and the unity of the Deity is not the unity of the Hypostasy, but of the nature (ousia). However, they are so united in their being that there is no space or time between them that would separate them from each other. Thus St. Basil defines the content of two new theological expressions that refuted deviations from the pure teaching of the Church about the Holy Trinity.

REFERENCES

1. BASIL OF CAESAREA, THE GREAT, saint. Letter CCXIV. Towards Terention Comet. In MIGNE, J.-P. (ed.). 1857. *Patrologiae Graeca. T. XXXII : Letters*. Paris, 1857. p. 785-790. /ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ο ΜΕΓΑΣ, ἅγιος. Επιστολι CCXIV. Προς Τερεντιον κομητα. In MIGNE, J.-P. (ed.). 1857. *Patrologiae Graeca. T. XXXII. Επιστολαί*. Paris, 1857. s. 325-340./
2. BASIL OF CAESAREA, THE GREAT, saint. Letter XXXVIII. To the Gregory, brother, about the difference between nature (substance) and person. In MIGNE, J.-P. (ed.). 1857. *Patrologiae Graeca. T. XXXII : Letters*. Paris, 1857. p. 785-790. /ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ο ΜΕΓΑΣ, ἅγιος. Επιστολι XXXVIII. Γρηγοριω αδελφω περι διαφορας ουσιας και υποστασεως. In MIGNE, J.-P. (ed.). 1857. *Patrologiae Graeca. T. XXXII. Επιστολαί*. Paris, 1857. s. 325-340./
3. FROST, W. S. 2018. *The Cappadocian Distinction Between Person and Nature and Its Importance for Trinitarian Theology*. [online]. Marquette university, 2018. 11

p. [2020-09-17]. Dostupné z: <https://dc.uwm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1060&context=rss0>

4. ZISIS, T. 2016. Introduction. In BASIL THE GREAT, saint. 2016. *Dogmatic writings*. (JAKSIC, S.,trans.). Novi Sad : Beseda, 2016. pp. 7-26. ISBN 978-86-86117-87-8. /ЗИСИС, Т. 2016. Увод. ИѠ ВАСИЛИЈЕ ВЕЛИКИ, свети. 2016. *Догматски списи*. (ЈАКШИЋ, С., прев.). Нови Сад : Беседа, 2016. с 7-26. ISBN 978-86-86117-87-8./
5. ZISIS, Th. 1974. Introduction. In BASIL OF CAESAREA THE GREAT. 1974. *Answers the works : Dogmatic*. Thessaloniki : Gregory Palamas (Patristic Editions), 1974, pp. 9-26. /ΖΗΣΗΣ, Θ. 1974. Εισαγωγή. In ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ. *Απαντά τα έργα : Δογματικά*. Θεσσαλονίκη : Πατερικά εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1974, σ. 9-26./

BRIEF INTRODUCTION INTO THE UNDERSTANDING OF THE NATURE AND HYPOSTASIS IN THE TRIADOLOGY OF THE SAINT BASIL THE GREAT

Pavol KOCHAN, assistant professor, Faculty of Orthodox Theology, University of Presov, Masarykova 15, 080 01 Presov, Slovakia, pavol.kochan@unipo.sk, 00421517724729

Abstract

The issue of understanding of difference and relationship between the theological expressions of nature/ousia and hypostasis, which were adopted and defined by the Holy Fathers of the First ecumenical council, is a fundamental theme that opens the door to the theological efforts of all ecumenical councils in the first millennium of Christianity. At the same time, it is a fundamental question for expressing the whole teaching of the Church, on which it stands and falls the soteriological significance of God's revelation for man. The doctrine of the Holy Trinity began to take shape in the ecclesiastical environment from about the 3rd century. The Christian faith was in the spirit of soteriology at the time of the apostolic fathers. The first real truth to be examined and doubted was the truth about the Deity of Log. The expressed conciliar triadology is contained in the text of the Nice-Constantinople symbol of faith, which is preserved intact to this day only in the Orthodox Church. St. Basil the Great on the question of the relationship or difference between nature and person gives an example of man, which he explains in Letter 38 addressed to his brother Gregory (of Nyssa) for fear that Gregory, like many others at the time, should not confuse meaning and the difference between the words nature and hypostasis.

Keywords

Basil the Great, nature (substance), hypostasis, Holy Trinity, salvation